

SEMINAR O PRVI SVETOVNI VOJNI

SCAMPARE LA GUERRA. RENITENZA, AUTOLESIONISMO, COMPORAMENTI INDIVIDUALI E COLLETIVI DI FUGA E LA GIUSTIZIA MILITARE NELLA GRANDE GUERRA

Fogliano Redipuglia, 13.—15. december 1990

V zadnjih desetletjih se je italijanska historiografska analiza skušala oddolžiti dogodkom 1. svetovne vojne predvsem tako, da je izpostavila teme, ki so bile nekoč nezaželjene, kot npr. dezertiranje, samouničevanje in beg iz vojske in pred njo.

Seminar »Scampare la guerra« (Uiti vojni) si je zadal nalogo, poglobiti se v zapletene tematike, ki so neločljivo povezane z različnimi odzivi na vojno, posameznimi in kolektivnimi, v nasprotju z vojaško disciplino bojujočih se vojska. Zahvaljujoč posebnemu vidiku analize pronicajo na dan »mejni« načini obnašanja v strelskih jarkih, pri čemer gre najpogosteje za tragične pripovedi tedanjega časa. Tako na Krasu kot na drugih bojiščih tako srečamo vojake, ki se spogledujejo z vsem skupnim strahom pred smrtjo; spet drugačen vidik predstavlja boj med instinktom preživetja in pokornostjo vojaški disciplini; spoznavamo dramatične in ironične strani nešteti (to je pokazal seminar) neuspešnih begov. Poleg tega prihaja na dan podoba različnih in zelo izpopolnjenih disciplinskih ukrepov obeh nasprotujočih si vojska, ki so temeljili na represiji, in če je bilo le mogoče, na preprečitvi teh poskusov. Seminar je bil tako posvečen razmišljanju o celostnem pomenu, ki ga vsebujeta izraza »dezertter« in »upornik«, in mestu, ki ga zavzemata v vojaško-sodni izkušnji 1. svetovne vojne.

Namen tridnevnega seminarja, predstavil ga je tržaški zgodovinar 1. svetovne vojne Lucio Fabi, je bil spoznati mišljenje, obnašanje, vsakdanost vojaka na fronti in v zaledju, razčistiti problem nastalih skrajnosti, analizirati metode bega, predstaviti zgodovinske poglobitve ter razširiti spoznanja sodobnega italijanskega zgodovino-pisja o 1. svetovni vojni. Profesor sodobne zgodovine na genovski univerzi Antonio Gibelli je predstavil možnosti, ki so se jih posluževali vojaki, da bi se izognili vojni: upornost (to je izogibanje vpoklicu), dezertiranje, mentalna bolezen ter fizična poškodba (to je samouničevanje). Bruna Bianchi z univerze v Benetkah je s temo o vojaškem psihiatričnem sistemu razkrila posebno tehniko odtegotovanja od fronte, to je histerijo, tudi simulacijo le-te. Histerija je bila rezultat notranjega konflikta med čutom dolžnosti in dogajanjem na fronti. Način zdravljenja je bila hipnoza; tako je 1. svetovna vojna predstavljala tudi ogromen laboratorij, saj je dajala možnost reagirati na še »sveže« primere.

Drugi dan je bil posvečen predvsem avstrijski strani. Pierpaolo Dorsi iz Državnega arhiva v Trstu je predstavil do nedavnega neurejen fond o avstrijskem vojaškem sodstvu med 1. svetovno vojno, ki ga hrani ta arhiv. Vojaško sodstvo se je raztezalo na vojaške osebe, civilne osebe v vojaški službi ter na vojaške zapornike, za določene prekrške pa je bilo vojaškemu sodstvu podvrženo celotno prebivalstvo Avstro-ogrske monarhije. Zgodbo o ustrelitvi avstrijskega vojaka — Italijana iz Rovereta na Tridentinskem je povedal Fabrizio Ramera iz Državnega arhiva v Trentu, ki je zgodbo sestavil iz pripovedovanj prič tega dogodka ter odmevov v tisku. Tržaška zgodovinarica Marta Verginella je govorila o odnosu slovenskih vojakov do vojne. Analizirala je njihove dnevnik, predvsem dnevnik vojakov kmečkega porekla ter poudarila razlike v odnosu do vojne, ki so temeljile tudi v vojakovem socialnem izvoru. Dnevnik vojakov iz višjih socialnih slojev (npr. Cirila Prestorja, objavljen v Kroniki 34/1986, št. 1-2) odlikuje lahkotnost, ki pogosto zapade v cinizem, medtem ko so dnevnik kmečkih fantov »okorni«, slogovno in tematsko preprostejši — izražajo željo po vrnitvi domov in obujajo spomine na dom. Vsi zapisovalci pa so si edini, da je vojna kruta umetnost. Goriški zgodovinar Paolo Malni je svoj prispevek posvetil vplivu vojne na življenje v zaledju, dotaknil se je vprašanja begunstva in s tem povezane izbire prebivalstva med možnostjo, da ostanejo doma oziroma da odidejo. Odhode prebivalstva je razdelil v tri skupine: kratkotrajne izselitve v bližnje kraje, odhode posameznikov in skupinske odhode; omejil se je na izselitve prebivalstva z levega brega soške fronte v notranjost monarhije. Tudi odhode prebivalstva bi lahko razumeli kot način bega pred vojno, toda begunci so vojno »živeli« in mnogi so v pisnih izražali misel, da bi bilo boljše umreti doma kot oditi.

Zadnji dan seminarja je obravnaval predvsem italijansko stran vojevanja. Aldo Duri iz Vidma je z referatom o italijanskem vojaškem sodstvu v Karniji in Furlaniji odkril doslej zastrt pogled na odzive italijanskih vojakov do vojne; opozoril je na nezadovoljstvo, dezerterstvo, neposlušnost, nedisciplino, alkoholizem, napade na karabinerje, upore in samouničevanje. Vse navedene oblike nezadovoljstva je morala cenzura/propaganda skrbno prikriti, in tako so nastale legende, ki jih je seminar sku-

šal (morda tudi uspel) »razgaliti«. Tudi prispevek genovskih zgodovinarjev Irene Guerrini in Marca Pluviana je govoril o podobni temi — o decimacijah in hitrih obsodbah v italijanski vojski. Šlo je za hitre obsodbe brez procesa, izvedba (smrtne) obsodbe je bila takojšnja, sledila pa je manjšim prekrškom (skrivanje, odtegotvanje dolžnosti). Analiza je temeljila na spominih odvetnika, generala Tommasija (1919), ki se je po vojni čutil dolžnega obelodaniti tovrstne postopke. Seminar je zaključil vojaški zgodovinar Angelo Visintin, katerega prispevek o zmedbi, zavračanju vojne, uporih vojakov v italijanski vojski na vzhodnih italijanskih področjih je segel že v leto 1920, vendar ugotavlja zelo podobne odzive italijanskih vojakov med in neposredno po vojni. Najbolj nevarni za vojaški vrh so bili levi, revolucionarni vojaški protesti; nezadovoljstvo, ekonomska kriza, socialni in etnični spopadi so se nagibali k politizaciji nezadovoljstva in radikalizaciji. Takšno stanje so izkoristili socialisti in spodbujali proteste proti nadrejenim, ki so dosegli višek v uporih v Trstu, Anconi in Cervignanu v poletju 1920. Vsi upori so bili brez organiziranega vodstva in so se iztrošili brez intervencije vojske. Konec uporov je bil povezan z zatonom socialističnih sil, demobilizacijo, vojaško represijo, okrepitevijo varnostnega aparata v vojski ter z disciplino in vzgojo vojakov.

Seminar gotovo ni dal dokončnega odgovora na zastavljena vprašanja; L. Fabi je nenazadnje celo sklenil tridnevne pogovore z novim vprašanjem — Kako to, da pojavov dezertiranja, odpora do vojne v italijanski vojski v 2. svetovni vojni ni najti (vsaj ne v tako številni obliki)? Morda zato, ker so 1. svetovno vojno vojevali naivni in preprosti vojaki, ki so stežka spremenili svoj vsakdanjik in se vključili v vojaški stroj, red in disciplino, ki so iz vojske odhajali (največkrat so se tudi vrnili), da bi postorili vsakodnevna opravila (setev, žetev, ...).

Petra Svolfšak

ZNANSTVENI SIMPOZIJ IL MUSEO CIVICO

Gorica, 23. februarja 1991

Februarja letošnjega leta je bil v Attemsovi palači v Gorici izredno zanimiv kolokvij, ki si je kot naslov izbral dosti razvejano področje muzejstva. Ze kraj dogajanja ter dogovorjena tematika nas uvajata v misel, da je bil idejni propagator tega srečanja Goriški muzej oziroma gospa dr. Maria Massau Dan, ena najbolj agilnih delavk na tem področju. Streho si je muzejstvo v tej deželi poiskalo pri Inštitutu Gramsci, ki je v letih svoje prisotnosti dokazal določeno tenkočutnost pri obravnavanju tem, ki jih institucije civilne družbe tudi drugje v Italiji redno obravnavajo.

Že pred leti nas je kulturni utrip v Gorici presenetil z nekaterimi eminentnimi razstavami o beneškem slikarstvu kot s poglobljenim obravnavanjem vloge muzejstva v deželi Furlaniji-Juljski krajini. Poglobljene analize o zdravju muzejstva v tej severovzhodni italijanski deželi sta se torej lotili najbolj kvalificirani inštituciji tega upravnega prostora, ki sta za izhodišče vzeli na eni strani izredno uspešno razstavo I Langobardi, na drugi pa nezavidljivo stanje muzejev v velikih pokrajinskih centrih Trstu, Gorici, Vidmu in Pordenonu. Pri celotni problematiki je treba torej definirati, kot je dejal Giuseppe Petronio, interakcijo med kulturo in politiko, v smislu, da je politika le servis kulturi, ali drugače povedano, država oziroma lokalne uprave morajo na čimbolj neboleč način skrbeti za pravilno delovanje javnih ustanov, ki na strokoven način posredujejo svoje usluge prebivalstvu, šolam, posameznikom. V teh skromnih trditvah, ki so povsem jasne na ravni izrečenega, se skriva srž uspešnosti ali neuspešnosti neke države na področjih šolstva, kulture, zdravstva, znanosti, sodstva itd. V tem konkretnem primeru je Italija, kot je dejal profesor Petronio, predsednik deželne Gramscija in dolgoletni dekan tržaške Filozofske fakultete, slab primer delovanja teh služnosti. Čeprav pobere država na nivoju javnih davkov ogromno sredstev, so prav na področju javnih služnosti sredstva izredno omejena. Tudi če bi upoštevali latinsko tradicijo neurejene javne porabe, nam sosedje kot Francija in Nemčija dokazujejo, da je Italija na teh področjih zaostala država. Deželni Gramsci je v zadnjem petletnem obdobju pripravil nekaj tematskih razprav, npr. v Ogleju o arheologiji ter v Gorici o založništvu, ki so imele velik vpliv na obravnavano tematiko. Upati je, je zaključil Petronio, da bodo nekateri rezultati tega sestanka koristni tudi za pravičen razvoj muzejstva v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

Dokaj prizadeto se je v otvoritvenem nastopu oglašil pokrajinski odbornik za kulturo iz Gorice Crisci, ki je izpostavil vse traume, ki jih doživlja lokalna uprava v odnosu na državo. Le-ta pusti lokalnim oblastem 33 % davkov, kar nominalno seveda drži, realno pa ta odstotek pade. »V teh sredstvih iskati rezerve za delovanje